

אלונית ברנזון, רוקדים ברחובות: על אזור הדמדומים בין תקשורת למחאות חברתיות. תל אביב: רסלינג, 2015. 229 עמ'.

ענת בן־דוד

ספרה של אלונית ברנזון פורש יריעה רחבה של יחסי גומלין מורכבים ומשתנים תדיר בין קבוצות חברתיות, מחאה חברתית, תהליכי גלובליזציה ולוקליזציה, תקשורת ההמונים והאינטרנט, שהתרחשו בשני העשורים האחרונים. בבסיס עומדת הטענה כי בשעה שהתמורות הטכנולוגיות והתקשורתיות דוהרות קדימה (כגון הופעת האינטרנט על התפתחותיו הרבות, ובהן הופעת הרשתות החברתיות והטלפונים החכמים), דפוס המחאה חוזר אחורה. שלא כמו המחאות הגלובליות שאפיינו את סוף שנות ה־90 של המאה הקודמת, ניתן להסביר את המחאות החברתיות, שהתרחשו בשנת 2011 בישראל ובעולם, כחזרה של פעילותן של קבוצות חברתיות אל תוך המסגרת של מדינת הלאום. מתוך כך אפשר לראות גם מפנה ממסגור תקשורתי מסתייג של מחאות גלובליות למסגור תומך של מחאות מקומיות.

רוחב היריעה של הספר מתבטא בתשתית תאורטית יסודית וענפה, הסוקרת באופן שיטתי ודיקטי את הספרות העוסקת במבנים של קבוצות חברתיות ואת יחסי הגומלין ביניהן לבין המדיה (פרקים 1–2), תהליכי גלובליזציה ואנטי־גלובליזציה (פרק 3), את התפתחותה של המחאה הגלובלית (פרק 4), את ההיסטוריה של מחאה באינטרנט (פרק 5) ואת תפקידה של התקשורת כמוסד תיווך חברתי (פרק 6). כל אלו מניחים את היסודות להצגת שני מחקרים אמפיריים משווים של המחברת, הבודתים 11 מחאות גלובליות שהתרחשו בין השנים 1999–2006 ואת סיקורן התקשורתי בעיתונים מובילים בארצות הברית, בקנדה ובבריטניה (פרק 7). כמו כן היא משווה בין המסגור התקשורתי של מחאות Occupy Wall Street ומחאת "צדק חברתי" (כפי שהיא מכנה אותה) בשנת 2011, כפי שעולה מן העיתונים הנפוצים בארצות הברית (The New York Times).

* ד"ר ענת בן־דוד, המחלקה לסוציולוגיה, למדע המדינה ולתקשורת, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה.

דואר אלקטרוני: anatbd@openu.ac.il

מגמות, 2017, נב(1), 478–481

© כל הזכויות שמורות

זה, התשתית התאורטית הרחבה של הספר, שבמהלכה מוזכרים כל החוקרים, ההוגים והמחקרים המרכזיים בכל אחד מן התחומים הנסקרים – מהברמס ועד קסטלס, מפוקו ועד פוקויאמה, ממקלואן ועד מקינוי – היא כר רחב לביסוסם של ממצאי המחקרים האמפיריים. עם זאת, סקירה תאורטית זו היא כה מקיפה, ולעתים קשה לעקוב אחר הטיעון המרכזי של הספר עד שמגיעים כמעט לסופו. הדבר ניכר בעיקר בשינוי של ממש בסגנון הכתיבה, המאופיין בהצגה שיטתית, דידקטית ולעתים בעלת אופי "סיכומי" של הספרות התאורטית בששת פרקיו הראשונים. סגנון זה נעשה קולח, רב-טיעונים ומורכב יותר כאשר המחברת מציגה את מחקריה ולא את מחקריהם של אחרים. חיסרון זה הוא כמובן יתרון, שכן הספר מצליח להסביר לקהלים רחבים, שאינם בהכרח חוקרי תקשורת, סוציולוגיה או מדע המדינה, את היסודות התאורטיים העומדים בבסיס התופעות המתוארות בו. חבל שחלקיו המציגים טיעונים ומחקרים מקוריים של המחברת אינם מעובדים יותר, שכן אז יכלה תרומתו להיות גדולה עוד יותר.

הספר מתאר באופן משכנע ומקיף מהלך רחב של שתי תנועות מנוגדות: הראשונה היא יציאה החוצה מתוך גבולות הלאום, כפי שהתבטאה בתהליכי גלובליזציה בסוף שנות ה-90 ובראשית שנות ה-2000. השנייה היא תהליך של חזרה פנימה אל גבולות הלאום, והיא התרחשה למן המחצית השנייה של העשור הראשון של שנות ה-2000. בין שתי תנועות מנוגדות אלו חלו תמורות של ממש באופני הפעולה של קבוצות חברתיות, ביחסי הגומלין שלהן עם התקשורת ובייחוד בשימושן בטכנולוגיות חדשות – האינטרנט, הרשתות החברתיות והטלפונים החכמים – כמדיום של מחאה (גלובלית או מקומית). על מנת להסביר את יחסם המורכב של אמצעי תקשורת ההמונים לתנועות מחאה בתקופות אלו הספר סוקר תחילה את דפוסי סיקור המחאות, כפי שהשתרשו בטרם הופעת האינטרנט. בהמשך לספרות התאורטית הוא מספר את סיפור התפתחותה של "מטריצת המדיה", הנמצאת בורמה מתמדת של מידע רב-כיווני ומשלבת צירופים משתנים של אמצעים "קלאסיים" של תקשורת המונים (עיתונות מודפסת, עיתונות אלקטרונית, רדיו וטלוויזיה) ושל אמצעי מדיה "חדשים", כגון האינטרנט ומופעי הטכנולוגיים השונים (מחשבים ניידים, טלפונים חכמים ורשתות חברתיות). בהקשר של דפוסי מחאה וקבוצות חברתיות הספר מיטיב לתאר את כרסום מעמדה ההגמוני של תקשורת ההמונים כמתוכתת הבלעדית בין קבוצות מחאה לבין אליטות, או כשומרת הסף הקובעת באמצעות מסגור תקשורתי אם לייצג פעילות מחאה של קבוצות חברתיות או להתעלם ממנה ואם לאמץ או לדחות את המסרים שהן מנסות להעביר. עם זאת, הניתוח המוצג בספר מתבסס בעיקרו על מסגור תקשורתי של מחאות עלי-ידי העיתונות הכתובה. על אף הפרק השלם המציג את ההיסטוריה של המחאה (הגלובלית) באינטרנט, ניתוח של מסגור עיתונות (כתובה) אינו נותן תמונה מלאה המציגה את מורכבותה של מטריצת המדיה בהקשר של מחאות חברתיות. הסיבה לכך היא שיש בו התייחסות מעטה לתהליכים חלופיים של זרימת מידע ושל ערוצי מדיה שהקימו קבוצות חברתיות ותנועות מחאה

כגון ארגון אינדימדיה). זאת ועוד, מעבר לסקירה הרחבה של ארגון People's Global Action, חסר בו דיון במסגור עצמי של המחאה בכלי מדיה שונים. במילים אחרות, על אף האזכור התאורטי המקיף של התמורות שחלו באקולוגיית המדיה בשני העשורים האחרים, מרביתו של הספר נכתב באופן היוצר דיכוטומיה בין תקשורת ההמונים לבין האינטרנט. גם בהתייחסותו אל האינטרנט עולה לעתים הרושם שמדובר במקשה אחת, ולא בטכנולוגיה מורכבת ורב־תמופעים שחווה בשני העשורים האחרונים תמורות וטלטלות. למשל, אין בספר כל התייחסות לתהליכים של התמסחרות הרשת בעשור האחרון ולעלייתן של טכנולוגיות לוקליזציה, שבמובנים רבים שמו קץ למיתוס "הכפר הגלובלי" שיוחס לאינטרנט בסוף שנות ה־90. למעשה, תהליכים אלו הובילו להתפתחות מדיה "היפר־מקומית", שלמיקומם הגאוגרפי המדויק של המשתמשים בה יש תפקיד משמעותי הן בצריכת מידע מקוון הנגיש אליהם והן בסוגי המידע המקומי שהם מעלים אל הרשת, בייחוד בהקשר של השימוש בטכנולוגיות אלו במחאות חברתיות. זאת ועוד, אף על פי שהספר סוקר בהרחבה את התמורות הפוליטיות והחברתיות ואת התמורות בכלי תקשורת ההמונים בשני העשורים האחרונים, נעדרת ממנו התייחסות להיסטוריה של האינטרנט, שהתאפיינה באותן שנים בתנועת מטוטלת מקבילה של יציאה מתוך מדינת הלאום אל המרחב הגלובלי, ולאחריה חזרה – ואף ביתר שאת – של מדינת הלאום כבעלת כוח המסדיר את הגישה ואת ההתנהלות המקומית במרחב המקוון. נוסף על כך, אף על פי שגב הספר מציין כי בשנים האחרונות "שינו הרשתות החברתיות את פני התקשורת החברתית ויצרו שינוי חברתי מהותי", מקומו של שינוי מהותי זה, בייחוד בכל הנוגע למחאות 2011 בישראל ובעולם, נסקר רק באחרית הדבר. עיקרה של הסקירה היא מעין תהייה על תמורות נוספות שיתרחשו בעתיד. בהיבט זה מעט חבל שמחקר עדכני וחשוב על התמורות החלות בשני העשורים האחרונים במבנים של מחאות חברתיות ויחסיהן עם תקשורת וטכנולוגיה מתבסס בעיקרו על יסודות תאורטיים מתחום מדע המדינה, הסוציולוגיה ותקשורת ההמונים ואינו מייחד תשומת לב נאותה לספרות העדכנית בתחום חקר האינטרנט.

ניתן לומר כי הניתוח המופיע בספר מפריד בין המתרחש "בשטח" לבין סיקור המחאה באמצעי התקשורת הכתובים, באמצעי התקשורת האלקטרוניים ובפעילות ברשת. הפרדה זו פוגמת מעט באופן המקיף והמעמיק שבו המחברת מנתחת את אופן סיקורה של העיתונות הכתובה בכל הנוגע למחאות הגלובליות והמקומיות בישראל ובעולם. ניתוח זה עדיין מניח הנחות יסוד באשר לחד־סטרייות היחסים בין תנועות מחאה לבין תקשורת ההמונים ומתעלם מזרימת המידע הרב־כיוונית המאפיינת את התקשורת הדיגיטלית. נוסף על כך, בהקשר הישראלי, ההתמקדות במסגור מחאת 2011 של "ידיעות אחרונות" ו"ישראל היום" כעיתונים הנפוצים בישראל מתעלמת, למשל, מתפקידו של עיתון "דה מרקר" בסיקור שיטתי וביקורתי של שיטת הריכוזיות במשק הישראלי בכלל ושל הטייקונים בפרט. סיקור זה קדם למחאה ותרם גם לאווירה הציבורית שהובילה אליה, ולכן אפשר לומר שמחאת "צדק חברתי" לא צצה יש מאין, לפחות לא

בהקשר של המרחב התקשורתי בישראל. בהקשר זה ניתן גם לתהות על דיוק ההשוואה הנערכת בין סיקור עיתונאי לא אוהד של המחאות הגלובליות בין מדינות פרו־ליברליות (ארצות הברית) לבין מדינות בעלות תפיסה חברתית-כלכלית (בריטניה וקנדה). כמו כן, חשוב להתייחס בחשדנות לסיקור האוהד של המחאות המקומיות שהתרחשו בשנת 2011 בארצות הברית ובישראל, שכן יש שיטענו כי מדיניותה הכלכלית של ישראל בשנים האחרונות הולכת ודומה יותר לזו האמריקנית ופחות לזו האירופית. למעשה, זו אחת הביקורות שנשמעו במחאה החברתית עצמה.

עם זאת, לא ניתן להתעלם מן האופן שבו המחברת מצליחה לפרוש בבהירות רבה תמונת עולם מורכבת של תמורות חברתיות, כלכליות, פוליטיות, תקשורתיות וטכנולוגיות, העומדות בבסיס יחסי הגומלין שהתקיימו על פני שני עשורים בין דפוס מחאה, מדינת הלאום ואמצעי התקשורת. מורכבות היסטורית ורב־תחומית זו תורמת לעומקם של ההסברים המובאים בספר, שאינם מוגבלים לתחום דעת אחד, ובכך מעלתו החשובה.